

mevcuttur. İsmail Hikmet Ertaayan tarafından yayımlanan *Fal-nâme* (İstanbul 1951) adlı eser içinde tıpkıbasımı verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cem Sultan'ın Türkçe Divanı (nşr. Halil Ersoylu), İstanbul 1981, I-III; a.e., Ankara 1989; Haydar Bey, *Vâkıât-ı Sultân Cem*, TOEM ilâvesi (nşr. M. Ârif), İstanbul 1330; Sehi, *Tezkire*, s. 14-15; a.e. (Kut), s. 101-102, 245; Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 67^a-68^a; Latîfî, *Tezkire*, s. 64-65, 188; Âlî, *Kühû'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 136^a-138^a; Bellîğ, *Güldeste*, s. 47-52; J. Aumer, *Verzeichnis der Orient*, Münih 1875; *Osmanlı Müellifleri*, II, 122; Blochet, *Catalogue*, II, 1933; *Suppl.*, s. 1163; Ergun, *Türk Şairleri*, s. 960-963; TYDK, I, 40-42; İsmail Hikmet Ertaayan, *Sultan Cem*, İstanbul 1951; a.mlf., *Fal-nâme*, İstanbul 1951; E. Rossi, *Elenco Dei Manoscritti Turchi Biblioteca Vaticana*, Roma 1953, s. 105; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, II, 98-99; Banarlı, *RTET*, I, 450-451; Adnan İnce, *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid* (doktora tezi, 1981), Atatürk Üniversitesi Ed.Fak.; a.mlf., "Cemşid ü Hurşid Mesnevîleri", *Fırat Üniversitesi Dergisi* (Sosyal Bilimler), III/2, Elazığ 1989, s. 109-139; R. C. Morris, *Jem, Memoirs of an Ottoman Secret Agent*, London 1988, s. 330; Münever Okur, "Cem Sultan, Cemşid ü Hurşid", *TD*, VII/84 (1958), s. 612-614; a.mlf., "Cem Sultan'ın Yeni Bulunan Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem Adlı Eseri", *TT*, XVI/96 (1991), s. 24-27; XVII/97 (1992), s. 64; Cahit Öztelli, "Cem Sultan'ın Yeni Bulunan Cemşid ü Hurşid Mesnevîsi", *TD*, XXVI/248 (1972), s. 124-128; Halil Ersoylu, "Fal, Falnâme ve Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan", *İsl. Med.*, V/2 (1981), s. 69-81; M. Cavit Baysun, "Cem", *İA*, III, 80-81; *TA*, X, 140.

GÜNAY KUT

CEM SULTAN TÜRBESİ

Bursa'da Sultan II. Mehmed'in şehzadesi Cem Sultan'a ait türbe.

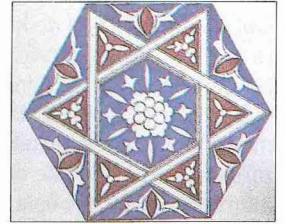
Başta Sultan II. Murad'ın olmak üzere Murâdiye Camii'nin geniş hazîresi içinde bulunan pek çok türbeden biridir. Çoğu sanat açısından üstün bir değerde olan bu türbeler arasında Cem Sultan Türbesi diye anılan yapı iç süslemesi bakımından en zariflerindendir.

Kitâbesi olmayan türbe, kubbe içindeki nakışlarda bulunan "Sultan Mustafa" ve "rahmetullah" yazılarından anlaşıldığına göre Fâtih Sultan Mehmed'in büyük oğlu Şehzade Mustafa (ö. 1474) için yaptırılmıştır. Ancak maceralı bir sürgün hayatından sonra 1495'te İtalya'da ölen Cem Sultan'ın cenazesi 1499'da yurda getirildikten sonra buraya defnedilmiş ve türbe, daha ünlü olduğu için onun adıyla anılır olmuştur.

Bursa kadı sicillerindeki bir kayıttan hareketle (bk. Ayverdi, s. 161) Şehzade

Mustafa Türbesi'nin 1479'da yapılmış olduğu kabul edilmektedir. Haremeyn evkaf müfettişlerinin raporuna göre 1209'da (1795) harap durumda olan türbenin kurşunlarının yenilenmesi, şadırvanla sanduka örtüleri ve kavuklarının tamirleri için önce 1453,5 kuruş masraf öngörülmüş, 23 Rebîülâhîr 1210'daki (6 Kasım 1795) ikinci bir keşifte masraf 1422,5 kuruşa indirilmiştir (Bursa Kadı Sicilleri, 1209 yılı, s. 5, 9). Türbenin içindeki dört sandukadan biri Sultan Mustafa'ya, diğeri Cem'e, üçüncüsü Sultan Bayezid'in oğlu Abdullah'a, dördüncüsü ise yine Bayezid'in oğlu Âlemşah'a ait olarak gösterilmektedir. Sandukalarda sabit levhalar olmadığından hangisinin kime ait olduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır.

Türbe, her kenarı 7 m. uzunluğunda bir altıgen biçiminde inşa edilmiştir. Yapı malzemesi olarak Bursa'daki Türk mimarisinde görüldüğü üzere taş ve tuğla kullanılmıştır. Duvarlarda iki sıra tuğla kuşaktan sonra tek sıra taş gelmekte, bunların aralarında da dikine konulmuş bir tuğla bulunmaktadır. Yalnız girişin, mermerden iki yanı duvarlı bir hol halinde korunduğu görülür. Dışa bir Türk kemeriyle açılan bu geniş dehlizin üstünde çok taşkın ahşap bir saçak vardır. İki yan duvarda da pencereler açılmıştır. Türbe mekânı, her cephedeki altı üstlü pencerelerden ışık aldıktan başka mihrap üstünde de bir pencere vardır. Ayri-

Cem Sultan Türbesi'nin çini desenlerinden bazılarının Süheyl Ünver tarafından yapılan çizimi

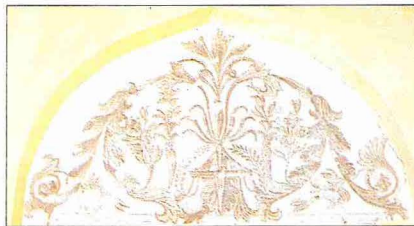

ca kubbe kasnağında da pencereler bulunmaktadır. E. Hakkı Ayverdi'ye göre alçı pencerelerin camları genellikle türbenin ilk yapısından kalmıştır. İçeride duvarların her bir yüzü "Bursa kemeri" ile hareketlendirilmiş ve bunların içlerine kible istikametinde bir mihrap, diğer dördünde çift pencereler yer almıştır. Kubbe geçişi, binayı çepeçevre dolaşan prizma biçimindeki "badem"lerle sağlanmıştır.

Cem Sultan Türbesi'ni Türk sanatı bakımından önemli yapan iç süslemesidir. Duvarlar, alt sıradaki pencerelerin üst söveleri hizasına kadar altı köşeli firuze renkli çinilerle kaplanmıştır. Aralarda az sayıda koyu lacivert çiniler de kullanılmıştır. Üzerlerinde altın yaldızlı birer çerçeve ile ortalarında yine altın yaldızlı damga usulüyle basılmış rozetler bulunur. Kemer şeritleri ise çiçekli ve rûmilidir. Mihrabın mukarnaslı yaşmağı lacivert renkli çinilerle bezenmiştir. Mihrabın iki yanında alınlık içinde müsennâ birer besmele ile altlarında celfi-sülüslü "Allahu hâlikü külli şey' ve hüve âlâ külli şey'" ibaresi yazılmıştır.

Duvarların üst kısımları, kemerler ve araları kasnak şeridiyle, kubbe ise tamamen kalem işi nakışlarla süslenmiştir. Kubbe eteğinde besmele-i şerif ile Âyetü'l-kürsî yazılıdır. Kubbe sathını hatâyî ve rûmî motifler kaplar. Bunların aralarında küçük kartuşların içlerinde "Sultan Mustafa" adı yer alır. Bir dizi teşkil eden altı rozetin aralarında da on iki defa "rahmetullah" yazısı tekrarlanır. Mihrap duvarı son derece zengin olarak hemen hemen boşluk kalmayacak şekilde yazılar ve nakışlarla bezenmiştir. Pencereli duvarlarda, üst pencerelerin iki yanlarında, çift kulplu bir saksıdan çıkan stilize edilmiş birer büyük bitki motifi yer alır. Çiçekler ve selviyi andırır biçimde olan bu motiflerin duvardan 2-5 mm. kadar taşdığı tesbit edilmiştir. Bu çok zengin kalem işi nakışların bütünüyle olmasa bile kısmen geç devirde tazelen-

Cem Sultan Türbesi'nin içinden bir görünüş ve pencere altılığındaki kalem işi süsleme

diği genellikle kabul olunursa da bunun ne derecede olduğu pek açıkça anlaşılamamaktadır. Bursa Türk eserleri üzerinde hazırladığı doktora tezi 1909'da basılan Wilde, türbenin çok yakın tarihlerde tamir edildiğini ve bu sırada çok çirkin ve parlak renkli nakışların yapıldığını bildirir. Ahmed Tevhid Bey de Bursa valiliği sırasında Ahmed Vefik Paşa'nın türbedeki badanaların altında orijinal nakışları bizzat bulduğunu ve onları restore ettirdiğini yazar. Sonuç olarak bu türbenin iç süslemesi, bir bütün halinde XV. yüzyılın Türk iç bezeme sanatını ve estetiğini mükemmel aksettiren bir örnek kabul edilir.

Türbenin ahşap kündekâr kapı kanatları da itinalı ve kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Bunların panolarına oyma çiçek ve yaprak motifleri işlenmiştir. Kanatların demir kuşakları da kabartmalarla bezlenmiştir.

Türbenin içinde eşit büyüklükte dört mermer lahit vardır. Bunların ahşap sandukaları, dolayısıyla örtüleri ve kavukları yok olmuştur. A. Gabriel, giriş holü kemerinin iki yanında görülen 8 cm. çapındaki kurşun doldurulmuş oyma sekizgenin, binanın mimarının adını koymak için yapıldığını ileri sürmekte, fakat bu tahminini destekleyecek bir ip ucuvurmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Wilde, Brussa, *Eine Entwicklungsstätte Türkischer Architektur*, Berlin 1909, s. 76-78; Süheyl Ünver — Zeki Pakalın, *Bursa'da Fâtih'in Oğulları Mustafa ve Sultan Cem ve Türbeleri*, Bursa 1946; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 42, nr. 11; A. Gabriel, *Une capitale turque: Brousse-Bursa*, Paris 1958, I, 121-122, IV, LIX, LXIV, CIV; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 161-168; Ahmed Tevhid, "İlk Altı Pağışahımızın Bursa'da Kâin Türbeleri", *TOEM*, III/17 (1331), s. 1058-1059.

SEMÂVİ EYİCE

CEM' ve TE'LİF

(الجمع والتأليف)

Hadisler arasında görülen ihtilâfları giderme yollarından biri.

Hadislerden birinin emrettiğini ötekini nehyetmesi şeklinde özetlenebilecek olan "ihtilâf-ül-hadîs" meselesinin çözümü için cem', nesih, tercih ve tevakkuf gibi çeşitli usuller bulunmaktadır. Birbirine zıt gibi görünen iki hadisten her biriyle aynı zamanda amel etmeyi mümkün kılan bu usullerin başında cem' ve te'lîf metodu yer almaktadır. Bu metod, iki hadis arasındaki ihtilâfı te'vil yoluyla

giderme esasına dayanmaktadır. Cünkü peygamber olması itibarıyla Resûlullah'ın tenâkuza düşmesi, tutarsız sözler söylemesi düşünülemez. Buna göre Hz. Peygamber'e aidiyeti kesinlikle bilinen hadisler arasında daima mâkul bir izah bulunabilir. Abdülhay el-Leknevî, bu tür hadislerde âlimlerden birinin dikkatin-den kaçan bir ittifak noktasının bir başkası tarafından bulunabileceğini ileri sürerek cem' ve te'lîf usulünün sınırsız olduğunu söylemektedir. **Tevfîk** diye de adlandırılan cem' ve te'lîf metoduyla hadisler üç şekilde bağdaştırılır. 1. Hükmü umumî olan delili bir mânaya tahsis ederek; 2. Mutlak olanı sınırlandırarak; 3. Hadislerin ayrı ayrı durum ve olaylara ait olduğunu göstererek. Hadisleri bağdaştırmada dikkate alınacak husus, sonuçta her iki delilin de yürürlükte kalmasıdır. Bu sebeple problemin çözümünde hadisçiler daha çok cem' ve te'lîf metoduna öncelik vermişler, Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali bulunan rivayetlerin hiçbirini terketmemek için zorlanmadan te'vil etmenin gereğini savunmuşlardır. Bunun her zaman mümkün olduğunu söyleyen İbn Huzeyme, "Resûlullah'tan sahih senedle gelmiş birbirine zıt iki hadis bilmiyorum; kimin elinde böyle hadis varsa getirsin te'lîf edeyim" demiştir. Bu sözünden, onun aslında cem' ve te'lîf sınırları dışında kalan nesih, tercih ve tevakkuf gibi usulleri de te'lîf yolu kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Cem' ve te'lîfe örnek olarak şu hadisler zikredilebilir: "Dinini değiştireni öldürünüz" (Buhârî, "Cihâd", 149, "İ'tişâm", 28, "İstîtabetü'l-mürteddîn", 2; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 1) hadisleriyle -dinden dönen kadınlar söz konusu olduğunda- "Resûlullah kadınları öldürmekten menetti" (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 111; İbn Mâce, "Cihâd", 30; Dârimî, "Siyer", 25) hadisleri birbiriyle çelişkili görünmektedir. Birinci hadis bir genelleme kabul edip dinini terkeden kadın erkek herkesin öldürüleceği, ikinci hadis de savaşa katılmayan gayri müslim kadınlara tahsis etmek suretiyle onların öldürülmeyeceği sonucunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca birinci hadisteki genel hükmün ikinci hadisla tahsis edildiğini düşünerek hadisleri cemetmek ve dinden dönen kadınlar öldürülmez sonucuna ulaşmak da mümkündür. Nitekim Hanefiler bu ikinci çözümü benimsemişlerdir.

Diğer bir cem' ve te'lîf şekli de bir sebep ve zaruret bulunması kaydıyla bir-

birine zıt görünen her iki hadisi te'vil etmektir. Buna da örnek olarak şu hadisler gösterilebilir: "En hayırlı şahit, istenmeden şahadette bulunandır" (Müslim, "Akziye", 19; Ebû Dâvûd, "Akziye", 13; Tirmizî, "Şehâdât", 1; İbn Mâce, "Ahkâm", 26). "Nesillerin en hayırlısı çağdaşları, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir" hadisinin devamında "daha sonra istenmeden şahitlik yapacak bir neslin geleceği" belirtilmiştir (bk. Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbîn-nebi", 1, "Rikâk", 7; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 210-212, 214-215). Birinci hadiste dava sahibi tarafından tanınmayan, ikinci hadiste tanınan şahit kastedilmiştir. Çünkü tanınan şahit istenmeden gelirse bunu yaranmak için yapmış olabileceğinden çağırılmayı beklemesi daha uygundur. Bu tür te'lîflerde hadislerin özelliklerine göre daha çok izah şekli bulmak da mümkündür. Nitekim bu son iki hadisle ilgili üç ayrı te'vil daha yapılmıştır.

Cem' ve te'lîfin pratikteki sonucu, her hadisi uygulama imkânına kavuşturmadır. Ancak yapılan te'villeri destekleyen şer'î delillerin bulunması temel şarttır. Böyle olmadan sırf re'y* ile yapılacak bir cem' ve te'vil makbul değildir. Bu sebeple cem' ve te'lîf, hadis ve fıkıh ilimlerini ve bunların usullerini iyi bilenler tarafından yapılabilir. İslâm âlimleri, zorlama olmadan yapılan te'villerle cem' ve te'lîf edilmiş hadislerin her ikisiyle birlikte amel etmenin vacip olduğu hususunda görüş birliği içindedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Siyer", 25; Buhârî, "Cihâd", 149, "İ'tişâm", 28, "İstîtabetü'l-mürteddîn", 2, "Fezâ'ilü aşhâbîn-nebi", 1, "Rikâk", 7; Müslim, "Akziye", 19, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 210-212, 214-215; İbn Mâce, "Cihâd", 30, "Ahkâm", 26; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 1, "Cihâd", 111, "Akziye", 13; Tirmizî, "Şehâdât", 1; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. M. Râgıb et-Tabbâh), Halep 1932, III, 80; Şevkânî, *İrşâd-ül-fuhûl*, s. 38-42; Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâzıla* (nşr. Abdülfetâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 160-221; İsmâil Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilâf*, İstanbul 1914, s. 202-203; İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul 1982, s. 169-194.

İSMAİL L. ÇAKAN

CEMAAT

(الجماعة)

Ashap, müctehid imamlar veya her devirdeki müslümanların büyük çoğunluğu gibi anlamlara gelen ve Ehl-i sünnet için kullanılan bir tabir (bk. EHL-i SÜNNET).